

CZU: 343.343

TEMPUS REGIT ACTUM, LEX MITIOR ȘI LEX TERTIA ÎN DREPTUL PENAL SUBSTANȚIAL

Drăgălin PĂDURE, Vladislav MANEA

Universitatea de Stat din Moldova

În acest articol sunt sintetizate recente viziuni și concluzii referitoare la regulile tehnicii legislative operate în materia revizuirii și adaptării normelor juridico-penale, sunt scoase în evidență viziunile progresive ale principiului legalității penale în timp, accentul fiind pus pe unele puncte discutabile. O condiție pentru corecta înțelegere și aplicare a legii penale o constituie claritatea, accesibilitatea normelor sale. Forța obligatorie a legii penale subzistă numai pe perioada cât este activă, perioadă ce se situează între momentul intrării ei în vigoare și momentul ieșirii din vigoare, care coincide cu încetarea obligativității respectării legii penale.

Cuvintele-cheie: *lege penală, lex mitior, lex tertia, neretroactivitatea legii penale, claritatea legii penale, legalitatea pedepselor penale, legalitatea incriminării, legalitatea măsurilor de siguranță.*

TEMPUS REGIT ACTUM, LEX MITIOR AND LEX TERTIA IN THE SUBSTANTIVE CRIMINAL LAW

In the realm of this article there have been synthesized the most recent conclusions of the legal drafting methodology rules in the matter of legal norms revision and adaption. The author has selected the most progressive opinions of the Criminal law and has emphasized the most advanced views comprehended by the author as the basic principles in the application of the Criminal law in time. A condition for a correct comprehension and application of the Criminal law is considered to be clearness and accessibility of its norms. The mandatory force of the Criminal law persists only during the period when it is active, from the moment of entering into force up to its loss of validity which coincide to the obligation of submission to Criminal law.

Keywords: *Criminal law, lex mitior, lex tertia, prohibition of retroactivity of the criminal law, intelligibility of the Criminal law, legality of criminal punishments, legality of incrimination, legality of security measures.*

Introducere

Prin *lege penală* se înțelege orice dispoziție cu caracter penal cuprinsă în legi organice care la data adopțării lor aveau putere de lege.

Noțiunea de *dispoziție cu caracter penal* avută în vedere de legiuitor are sensul de prevedere penală, nu însă de element component în structura normei juridice penale.

Prevedere penală poate fi:

– orice dispoziție cu caracter penal dintr-o normă penală generală ce reglementează o instituție a dreptului penal, cum ar fi, de exemplu, concursul de infracțiuni, recidiva sau o cauză care înlătură răspunderea penală;

– orice dispoziție cu caracter penal de parte specială ce cuprinde actul de conduită interzis și sancțiunea aplicabilă pentru săvârșirea aceluia act.

Noțiunea de lege penală nu privește în mod automat un întreg act normativ care aduce atât modificări ale limitelor de pedeapsă pentru o anumită infracțiune, cât și modificări ale altor instituții, cum ar fi concursul de infracțiuni, recidiva, măsuri de individualizare ale executării pedepsei etc. Așadar, unitatea privește dispoziția penală, iar nu întreaga lege în cuprinsul căreia se găsește acea dispoziție penală.

Norma juridică se referă la conduita umană, element legat inexorabil de trecerea timpului. Ca și obiectul său, norma juridică este legată de un început, de o durată în timp și de un sfârșit. De aceea, timpul pentru norma juridică are o triplă semnificație:

- există un moment al începerii acțiunii în timp;
- există o durată a acțiunii în timp și
- există o încetare a acțiunii normei juridice în timp.

Primul moment este exprimat pe plan juridic de intrarea în vigoare a normei juridice, *al doilea* – de momentul acțiunii normei juridice în timp și *al treilea* – de momentul ieșirii din vigoare a normei juridice.

Într-adevăr, timpul guvernează actul juridic în sensul duratei norme juridice, a efectelor ei. Un raport juridic se formează pe baza normelor juridice în vigoare, de aceea urmează să determinăm, întotdeauna, care anume lege și care norme juridice vor guverna raportul juridic respectiv [1, p.53]. Perioada în care există, funcționează normele juridice constituie *perioada activă* a norme juridice.

În acest context, vom trece la unele aspecte ce țin de determinarea aspectelor de *lex mitior* și *lex tertia* în legea penală.

Rezultate și discuții

Apariția normelor noi își găsește explicația în faptul că cele vechi, oricât de bune ar fi, ajung la un moment când nu mai corespund nevoilor sociale, nu mai fac față cerințelor timpului, se transformă în piedică în calea progresului social și juridic. În acest caz, legea sau normele juridice respective trebuie înlocuite [1, p.67]. Astfel, norma juridică are ciclul ei propriu de existență: se naște, produce efecte juridice și moare. Acest proces are loc încontinuu, fără repaus. Succesiunea în timp a normelor juridice, precum și coexistența lor în spațiu, au obligat legiuitorul să impună reguli care să țină sub control această situație [1, p.67].

Legiuitorul nu poate obliga subiectul să aibă o anumită conduită atâta vreme cât această conduită nu este prescrisă într-o normă juridică. Pe de altă parte, anumite raporturi ce s-au derulat în trecut, pe baza unei legi atunci în vigoare, nu pot fi desființate pentru motivul că legiuitorul înțelege să dea o nouă reglementare juridică acestor relații. În caz contrar, s-ar produce serioase perturbări sociale, s-ar deschide calea arbitrarului, ar dispărea orice siguranță și s-ar zdruncina încrederea subiectului în drept, cu consecințe păgubitoare pentru ordinea socială [2, p.183].

Dacă *procesul de legiferare* este acțiunea prin care sunt create norme cu caracter general obligatoriu, atunci *actul legiferării* se referă la obiectul concret al procesului de legiferare, adică la unitatea tehnică a procesului de legiferare, care face obiectul activității organelor de legiferare. Într-un astfel de act pot fi incluse noi reglementări, modificări și abrogări. *Legile de modificare* se referă la schimbări ale normelor existente. Și acestea sunt reunite sub un singur titlu, dar nu au o durată proprie de valabilitate: intrarea în vigoare a acestora are ca efect modificarea legilor; modificarea se produce la nivelul locurilor indicate în lege, constând în înlocuirea, completarea sau abrogarea textului anterior. După intrarea în vigoare, legile de modificare nu mai pot face obiectul unei noi legiferări, ci rămân „*forme fără conținut*” care nu mai produc efecte. Prin astfel de legi a crescut numărul actelor de legiferare, nu și numărul legilor sau ordonanțelor originare [3].

Legea penală este determinată și delimitată de timp. Forța ei obligatorie subzistă numai pe perioada cât este activă, perioadă ce se situează între momentul intrării ei în vigoare și momentul ieșirii din vigoare care coincide cu încetarea obligativității respectării legii penale. Pe de altă parte, activitatea legii penale în raport cu timpul înseamnă nu doar aplicarea ei imediată, dar și aplicarea ei continuă, pe toată durata eficacității sale, acționând cu conținutul ei integral.

Legea penală, ca și orice lege, se publică în Monitorul Oficial al Republicii Moldova și intră în vigoare la data publicării sau la data prevăzută în textul ei. Nepublicarea legii atrage inexistența acesteia. Acest mod de intrare în vigoare a legii penale este guvernat de regula generală că nimeni nu poate fi obligat să respecte o normă juridică pe care nu a avut posibilitatea de a o cunoaște. Astfel, nicio persoană nu poate fi sancționată penal dacă nu se respectă *regula anteriorității* prevederii unei fapte ca infracțiune în raport cu data comiterii faptei. Legea penală prevede faptele care constituie infracțiuni. Prin urmare, nicio persoană nu poate fi sancționată penal pentru o faptă care nu era prevăzută de legea penală la data când a fost săvârșită.

Sub aspectul acțiunii normelor juridice în timp prezintă interes faptul că:

- legile se succed (o lege, cât de perfectă ar fi, nu poate fi veșnică);
- legile au o anumită durată de acțiune [1, p.67].

O lege se aplică – în timp – pe o perioadă cuprinsă între momentul intrării în vigoare și cel al ieșirii din vigoare. Cum însă raporturile juridice se nasc, se modifică, se sting în perioade în care pot acționa legi diferite, se pune problema de a se ști, cu exactitate, după ce reguli determinăm legea aplicabilă [1, p.75].

În practica țărilor contemporane există două principii care guvernează această materie:

- a) *principiul efectului imediat al legii;*
- b) *principiul neretroactivității legii.*

Prin aplicarea legii penale în timp se înțelege ansamblul de norme juridice penale prin care se reglementează aplicarea legii penale în raport cu timpul săvârșirii infracțiunii și cu timpul tragerii la răspundere penală a celor care au săvârșit infracțiuni.

Legea nouă nu poate reveni asupra condițiilor în care aceste situații sunt create și asupra efectelor deja produse (*principiul neretroactivității*); în schimb, legea nouă face aceste situații să producă alte efecte, de la intrarea ei în vigoare, efecte la care nu se așteptau subiecții potrivit legii vechi (*principiul aplicării imediate a legii noi*).

Printre excepțiile de la principiul neretroactivității legii penale se numără și prevederile art.7 alin.2 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Potrivit acestor prevederi, principiul neretroactivității legii penale, care prevede noi incriminări, nu împiedică pedepsirea unei persoane vinovate de acțiune sau inacțiune, care, în momentul comiterii, constituia o crimă după principiile generale de drept recunoscute de națiunile civilizate.

Dincolo de această excepție, principiul neretroactivității legii penale este privit ca o garanție că niciun cetățean nu va fi supus unui tratament mai sever decât cel pe care îl cunoștea, cu atât mai mult în cazul în care legea nouă conține noi incriminări. Principiul opus, al retroactivității legii penale, își găsește justificarea în necesitatea unei ocrotiri mai raționale a valorilor sociale fundamentale.

Neretroactivitatea sancțiunilor penale nu poate fi pusă pe același plan cu neretroactivitatea incriminărilor, deoarece ar face inaplicabile sau ar restrânge aplicarea dispozițiilor privind legea penală mai favorabilă.

Principiul efectului imediat al legii și principiul neretroactivității legii cunosc câte o excepție: *supraviețuirea legii vechi (ultraactivitatea)* și, respectiv, *retroactivitatea legii noi*.

Luându-se ca punct de referință *momentul intrării în vigoare a legii noi* (moment ce coincide, ca regulă, cu abrogarea legii vechi), în literatura juridică se disting trei categorii de fapte juridice (raporturi juridice):

- fapte juridice care au dat naștere, au modificat sau au stins raporturi juridice, *în întregime*, sub comanda legii vechi: *facta praeterita*;
- fapte juridice care dau naștere, modifică sau sting raporturi juridice, *în întregime*, după intrarea în vigoare a legii noi: *facta futura*;
- fapte juridice care dau naștere, modifică sau sting raporturi juridice ce se desfășoară în intervale de timp în care acționează atât legea veche, cât și legea nouă (nu concomitent, ci succesiv). Acestea sunt faptele juridice *în curs*, „de graniță”: *facta pendentia* [1, p.76].

Odată cu adoptarea Constituției, Codul penal acordă importanță convenită principiului legalității incriminării și principiului legalității pedepsei, devenite principii constituționale. Pentru a atrage atenția asupra consecințelor ce decurg, atât pentru legiuitor, cât și pentru practicieni, din fiecare dintre aceste principii – cu precădere interzicerea aplicării *retroactive* – s-a apreciat că este preferabilă reglementarea lor în texte distincte [4, p.5].

Legalitatea incriminării presupune că legea penală prevede faptele care constituie infracțiuni, iar nicio persoană nu poate fi sancționată penal pentru o faptă care nu era prevăzută de legea penală când era săvârșită. Legea penală prevede pedepsele aplicabile persoanelor care au săvârșit infracțiuni.

Cu alte cuvinte, legalitatea incriminării se materializează în următoarea formulă: „*Legea penală se aplică infracțiunilor săvârșite în timpul cât ea se află în vigoare*”. În cazurile în care legea penală prevede că anumite efecte juridice se produc în raport cu *data săvârșirii infracțiunii*, prin această expresie se înțelege data actului de executare ce caracterizează latura obiectivă a infracțiunii, iar nu data consumării acesteia prin producerea rezultatului. Încadrarea juridică a faptei va fi dată însă în raport cu rezultatul produs, în toate cazurile când încadrarea este condiționată de producerea unui anumit rezultat.

În cazul *infracțiunilor continue* data săvârșirii este aceea a încetării acțiunii sau inacțiunii, iar în cazul *infracțiunilor prelungite* aceasta este data comiterii ultimei acțiuni sau inacțiuni.

În raport cu această dată se produc consecințele juridice referitoare la aplicarea legii penale în spațiu și în timp, prescripția răspunderii penale, cauzele care înlătură consecințele răspunderii penale sau condamnării (amnistie, grațiere), precum și orice alte consecințe care sunt condiționate de consumarea activității infracționale. Celelalte consecințe ale infracțiunilor unice (continue și prelungite), cum sunt cele referitoare la stabilirea stării de recidivă, revocarea suspendării condiționate a executării pedepsei, la întreruperea cursului prescripției și a termenului de reabilitare, se produc din momentul în care elementele constitutive ale infracțiunii sunt întrunite, potrivit legii, iar făptuitorul poate fi tras la răspunderea penală.

În cazul în care minorul a săvârșit, în timpul când nu răspundea penal, o parte din actele succesive componente ale unei infracțiuni continue ori prelungite sau ale unei infracțiuni de obicei, pe care le repetă în perioada în care a devenit responsabil potrivit legii, va fi tras la răspundere penală numai pentru activitatea infracțională săvârșită în această ultimă perioadă. În cazul în care a săvârșit, în timpul în care nu răspundea penal, o faptă prevăzută de legea penală cu urmări progresive realizate în perioada în care a devenit răspunzător, el nu va fi tras la răspundere penală [4, p.15].

În literatura de specialitate găsim și concluzii din spețele Secției penale a Înaltei Curți de Casație și Justiție a României (*Decizia nr.2570 din 18 aprilie 2005*). Așadar, în cazul în care în timpul duratei unei infracțiuni continue se adoptă mai multe legi penale, fapta se încadrează potrivit legii în vigoare la data când activitatea infracțională s-a încheiat, iar nu potrivit legii sub imperiul căreia a început și a durat o perioadă de timp.

Principiul legalității pedepselor impune obligația ca orice sancțiune să-și găsească temei în lege nu doar la momentul pronunțării acesteia, ci pe întreaga durată a executării ei. Dacă legea nouă modifică cuantumul pedepselor în favoarea inculpatului, rezultă un plus de pedeapsă pe care condamnatul ar continua să-l execute, deși nu mai este prevăzut de legea în vigoare, situație care nu apare justă*. Ceea ce este valabil pentru întreaga pedeapsă – regula *nula poena sine lege* – trebuie să fie valabil și pentru o parte din aceasta.

Evaluarea existenței legii mai favorabile se face în raport cu situația concretă, mai ales când o lege conține atât dispoziții favorabile, cât și nefavorabile. La categoria legii mai favorabile, se vor avea în vedere toate consecințele fiecăreia dintre legile în conflict, inclusiv sistemul circumstanțelor, al cauzelor de excludere a caracterului penal al faptei, al răspunderii penale, al pedepsei, condițiile procesuale [5].

În cazul în care de la săvârșirea infracțiunii până la judecarea definitivă a cauzei norma juridico-penală se modifică în sensul majorării sancțiunii aplicate, se va aplica legea penală anterioară ca lege penală mai favorabilă. Dacă legea nouă este mai favorabilă numai sub aspectul pedepselor, acestea se execută în conținutul și limitele prevăzute de legea nouă.

După cum am demonstrat în publicațiile noastre anterioare, în conformitate cu prevederile art.8 CP RM, *caracterul infracțional al faptei și pedeapsa pentru aceasta se stabilesc de legea penală în vigoare la momentul săvârșirii faptei*. Nu putem fi de acord cu formula legislativă aprobată, deoarece noțiunea de pedeapsă este mai restrânsă decât sancțiunea și, în opinia noastră, într-un mod neclar și nejustificat omite o altă categorie de sancțiune penală, cum ar fi *măsurile de siguranță* (art.98-106¹ CP RM).

În opinia noastră, *principiul legalității* inserat în alin.(1) art.3 CP RM urmează a fi revizuit în așa mod, încât să reiasă că nu se poate aplica o pedeapsă ori nu se poate lua o măsură de siguranță dacă aceasta nu era prevăzută de legea penală la data când fapta a fost săvârșită.

Astfel, se impune ca una relevantă utilizarea principiului legalității *sancțiunilor* de drept penal. Legea penală prevede pedepsele aplicabile și *măsurile de siguranță* ce pot fi luate față de persoanele care au săvârșit fapte prevăzute de legea penală.

Din acest principiu vom deduce câteva reguli prohibitive:

- nu se poate aplica o pedeapsă ori nu se poate lua o măsură de siguranță dacă aceasta nu era prevăzută de legea penală la data când fapta a fost săvârșită;
- nicio pedeapsă și nicio măsură de siguranță nu poate fi stabilită și aplicată în afara limitelor generale ale acesteia.

Prin lucru judecat înțelegem situația juridică rezultată din soluționarea definitivă și irevocabilă a unui conflict dedus în fața Justiției. Lucrul judecat provoacă două efecte de natură diferită: un efect pozitiv și unul negativ.

Efectul pozitiv este acela că hotărârea care a dobândit autoritatea de lucru judecat poate fi pusă în executare. Efectul negativ constă în faptul că hotărârea cu autoritate de lucru judecat, datorită faptului că dobândește valoare de adevăr în ce privește fapta și persoana judecată, creează un obstacol în readucerea în fața instanței-

* Concluzii formulate de procuror în cauza nr.15/1/2014/HP/P a Înaltei Curți de Casație și Justiție a României având ca obiect rezolvarea de principiu a chestiunii de drept vizând interpretarea art.6 alin.1 din Codul penal în cazul sancțiunilor aplicate prin hotărâri rămase definitive înainte de intrarea în vigoare a noului Cod penal urmare judecării cauzei în procedura prevăzută de art.320¹ din Codul de procedură penală anterior, în sensul de a stabili dacă maximumul special prevăzut de legea nouă pentru infracțiunea săvârșită va fi redus cu o treime ca urmare a aplicării art.396 alin.(10) din Codul de procedură penală http://old.mpublic.ro/concluzii_hp/2014/c15.pdf

lor a conflictului soluționat definitiv. În situația creată, pedeapsa aplicată este mai mare decât maximumul special al pedepsei prevăzute în legea nouă, mai favorabilă.

Se ajunge, astfel, la executarea unei sancțiuni care nu are corespondent în legea penală în vigoare, încălcându-se principiul legalității pedepsei, principiu fundamental al dreptului penal. Pentru a evita această situație, considerăm justificată prevederea legală care permite reducerea sancțiunii aplicate printr-o hotărâre definitivă de condamnare la maximumul special al pedepsei prevăzută prin legea nouă, avându-se în vedere că principiul legalității, principiu constituțional incident în toate ramurile dreptului, primează, după părerea noastră, în fața principiului autorității lucrului judecat.

În ce privește aplicarea legii mai favorabile în cazul participației anterioare, în cazul săvârșirii unei fapte cu participație sau, mai exact, în situația în care între activitățile desfășurate de instigator ori de complicele anterior și săvârșirea nemijlocită a faptei de către autor s-a scurs o anumită perioadă de timp în care s-au succedat două sau mai multe legi penale, se pune problema: care dintre acestea va fi aplicabilă participanților?

Pornindu-se de la teoria unității de infracțiune, potrivit căreia răspunderea este indivizibilă, ea având ca unic temei săvârșirea aceleiași fapte, în literatura de specialitate se susține, ca o consecință a acestei teorii, și faptul că aplicabilitatea legii penale în timp se va determina în raport cu data săvârșirii faptei de către autor, indiferent de momentul în care și-au adus contribuția instigatorul și complicele. Cu alte cuvinte, ori de câte ori între actele de instigare ori de complicitate anterioară, pe de o parte, și actele de executare săvârșite de către autor, pe de altă parte, a intervenit o succesiune de legi penale, tuturor participanților li se vor aplica dispozițiile legii sub imperiul căreia au fost comise actele de executare.

Principiul constituțional al separației puterilor în stat impune reducerea la minimumul necesar a atingerilor aduse autorității de lucru judecat, astfel că o restrângere a acestei autorități se justifică doar în măsura în care ea are la bază tot un principiu de natură constituțională, cum este principiul legalității pedepsei.

Parlamentul nu poate deroga de la drepturile fundamentale adoptând texte de lege ambigue; statul trebuie să-și îndeplinească obligațiile asumate față de particulari; autoritatea lucrului judecat împiedică rediscutarea cazului; deciziile definitive trebuie executate. Conform principiului intangibilității lucrului judecat, legea mai favorabilă nu poate fi aplicată decât dacă nu s-a pronunțat o hotărâre definitivă de condamnare. Nu face parte dintr-o succesiune de legi penale în timp legea interpretativă, deoarece o atare lege clarifică legea interpretată; numai aparent ea este o lege retroactivă, în realitate face corp comun cu legea interpretată. De asemenea, nu se supun regulii legii mai favorabile legile temporare, cele excepționale și cele financiare, în acest caz fiind aplicabilă regula *tempus regit actum*.

De esența aplicării legii penale mai favorabile în cazul pedepselor definitiv judecate este determinarea limitelor maxime de pedeapsă aplicabile potrivit dispozițiilor penale ale legii noi pentru situația de fapt calificată juridic prin hotărârea de condamnare și care a intrat în puterea de lucru judecat. Astfel, se va proceda la compararea pedepselor individuale efectiv aplicate în baza legii vechi, urmate de reducerea acestora în cazul în care depășesc limita maximă de pedeapsă prevăzută prin legea penală nouă pentru infracțiunea săvârșită. Se dă astfel eficiență principiului legalității aplicabil și persoanelor condamnate; acestea la fel nu trebuie să execute o pedeapsă superioară limitei maxime determinate potrivit dispozițiilor legii penale noi, aplicabile pentru starea de fapt ce a constituit temeiul condamnării intrate în autoritatea de lucru judecat.

Aplicarea legii penale mai favorabile raportată la instituții autonome nu contravine conceptului de lege penală. Determinarea legii penale mai favorabile (*mitior lex*) se realizează de la caz la caz, în mod concret, iar nu în mod abstract, prin compararea dispozițiilor cuprinse în legi succesive, independent de cauza și problema dedusă judecării, respectiv de regimul sancționator de sine stătător prevăzută de fiecare lege penală, în mod autonom.

Lex mitior este legea cea mai favorabilă acuzatului, ținând seama de situația acestuia, de natura infracțiunii și de circumstanțele în care a săvârșit-o.

Prevederile legale care guvernează activitatea instanțelor judecătorești și fixează poziția lor față de lege acceptă în mod unanim că atribuțiile judecătorului implică identificarea normei aplicabile, analiza conținutului acesteia și o necesară adaptare a normei respective la faptele juridice pe care le-a stabilit, astfel încât legiuitorul aflat în imposibilitate de a prevedea toate situațiile juridice lasă judecătorului, investit cu puterea de a spune dreptul, o parte din inițiativă. Astfel, în activitatea de interpretare a legii judecătorul trebuie să realizeze un echilibru între spiritul și litera legii, între exigențele de redactare și scopul urmărit de legiuitor, fără a avea competența de a legifera, substituind autoritatea competentă în acest domeniu.

O primă ipostază a aplicării legii penale mai favorabile are loc când și după rămânerea definitivă a hotărârii de condamnare și până la executarea completă a pedepsei închisorii sau amenzii a intervenit o lege nouă, care prevede o pedeapsă mai ușoară. Aceasta se va aplica obligatoriu și asupra pedepselor care nu au fost încă executate, sunt în curs de executare ori au fost deja executate în întregime. Într-un asemenea caz, dacă pedeapsa aplicată depășește maximumul special prevăzut de legea nouă pentru infracțiunea respectivă, ea se va reduce la acest maximum.

A doua ipostază, care conduce la aplicarea facultativă a legii penale mai favorabile, poate interveni atunci când, după rămânerea definitivă a hotărârii de condamnare și până la executarea completă a pedepsei mai ușoare, sancțiunea aplicată este mai mică decât maximumul special prevăzut în legea nouă. În acest caz, ținându-se seama de infracțiunea săvârșită, de persoana condamnatului, de conduita acestuia după pronunțarea hotărârii sau în timpul executării pedepsei și de timpul executat din pedeapsă se poate dispune fie menținerea, fie reducerea pedepsei.

Pentru stabilirea legii mai favorabile se examinează dispozițiile tuturor actelor normative ce au intervenit în timpul dintre momentul săvârșirii infracțiunii și soluționarea definitivă a cauzei și nu doar cele în vigoare la data comiterii și la data pronunțării unei hotărâri definitive.

Pentru a stabili care este *lex mitior* în temeiul art.7 par.1 din Convenție, trebuie să se procedeze, de asemenea, la o comparație globală a regimului represiv al fiecăreia dintre legile penale aplicabile în cazul acuzațului (metoda comparației globale). *Judecătorul nu poate efectua o comparație regulă cu regulă (metoda comparației diferențiate)*, alegând regula cea mai favorabilă din fiecare dintre legile comparate. Două motive sunt oferite în mod tradițional în sprijinul acestei *metode a comparației globale*:

– în primul rând, fiecare regim represiv are propria sa logică, iar judecătorul nu poate distruge această logică, amestecând diverse reguli din diferite legi penale succesive;

– în al doilea rând, judecătorul nu se poate substitui legiuitorului și să creeze un nou regim represiv *ad-hoc*, alcătuit din diverse reguli ce decurg din diferite legi penale succesive. Prin urmare, art.7 par.1 din Convenție impune stabilirea *lex mitior* în mod concret și global.

Legea aplicabilă poate fi stabilită numai de către instanța de judecată, singura competentă să decidă cu privire la sensul, înțelesul și modul de aplicare a normelor criticate. La stabilirea legii penale mai favorabile urmează să se analizeze în concret (și nu în abstract) care anume dintre legi, în cazul fiecărui inculpat și pentru fiecare infracțiune, prevede condiții mai favorabile în ceea ce privește aplicarea măsurilor de constrângere, fără a se putea combina dispoziții din mai multe legi.

Criteriile de stabilire a legii mai favorabile au fost reduse la unul singur, și anume: compararea pedepsei aplicate în baza legii în temeiul căreia s-a pronunțat hotărârea definitivă de condamnare cu maximumul pedepsei prevăzut în legea nouă, pedeapsa aplicată fiind mai mare decât maximumul pedepsei prevăzut de legea nouă.

Legea penală se consideră mai favorabilă atunci când ea cuprinde dispoziții penale mai favorabile. În cazul în care de la săvârșirea infracțiunii până la judecarea definitivă a cauzei au intervenit una sau mai multe legi penale, se aplică legea cea mai favorabilă. Acest principiu își găsește aplicarea chiar dacă, ulterior comiterii faptei, dar până la rămânerea definitivă a hotărârii prin care se statuează asupra vinovăției inculpatului, dispoziția penală cu caracter mai favorabil a fost declarată neconstituțională.

Se poate întâlni însă și situația în care legea anterioară nu incrimina fapta care a fost începută sub această lege și prelungită sub o lege nouă care o sancționa. În această ipoteză trebuie avut în vedere principiul neretroactivității legii penale, potrivit căruia legea penală nu se poate aplica unor situații anterioare intrării ei în vigoare.

Soluția propusă în doctrină a fost de a sancționa infracțiunea numai în cazul în care condiția prelungirii în timp, necesară pentru existența infracțiunii, s-a realizat integral sub legea nouă. O altă situație posibilă este și aceea în care două sau mai multe legi penale coexistă în timp, adică ambele sunt în vigoare și conțin reglementări care vizează concomitent aceleași ipoteze, însă una dintre legi conține *dispoziții generale*, iar cealaltă *dispoziții speciale*. Această ipoteză se referă la concursul de legi penale și se rezolvă prin aplicarea regulii, conform căreia legea specială derogă de la legea generală. De aceea, dacă aceeași faptă este reglementată atât de dispoziții din Partea specială a Codului penal, dar și de dispoziții dintr-o lege penală specială, se va aplica prioritar reglementarea din legea specială. Norma penală generală va fi aplicabilă numai în cazul în care norma penală specială nu conține prevederi referitoare la acea faptă.

Legea mai favorabilă intervenită după condamnarea definitivă se apreciază în primul rând *prin raportare la sancțiunea principală*, chiar dacă pedeapsa complementară sau măsura de siguranță ar fi mai severă, astfel că pedepsele complementare din legea veche care au corespondent în legea nouă se execută în conținutul și limitele prevăzute de aceasta.

Dacă însă legea nouă nu modifică pedeapsa principală, pedepsele complementare și măsurile de siguranță, prevăzute de ambele legi, se execută în limitele legii noi, dacă acestea din urmă sunt mai favorabile [4, p.15].

Atunci când o normă penală face trimitere la o altă normă determinată, de la care împrumută unul sau mai multe elemente, modificarea normei completătoare atrage și modificarea normei incomplete.

În cazul abrogării normei completătoare, norma incompletă va păstra elementele preluate de la aceasta, inclusiv limitele de pedeapsă, în forma existentă la data abrogării, afară de cazul în care legea dispune altfel.

Ori de câte ori o normă în vigoare face trimitere la una sau la mai multe infracțiuni prevăzute de Codul penal modificat prin dispozițiile unei legi organice, trimiterea se consideră făcută la infracțiunea sau infracțiunile prevăzute de legea nouă, având aceleași elemente constitutive [4, p.15].

Odată intrată în vigoare, legea nouă se aplică faptelor și actelor posterioare.

Aplicarea imediată a legii noi nu trebuie confundată cu *retroactivitatea legii*. Comun între aceste două principii e doar faptul că ambele *se opun* supraviețuirii legii vechi. În același timp, este necesar să se rețină următorul fapt: dacă aplicarea imediată a legii noi privește faptele juridice și efectele *în curs de producere*, atunci retroactivitatea privește faptele și efectele *consumate*, în întregime, în trecut.

Rațiunea principiului efectului imediat al legii noi se justifică prin următoarele:

- se prezumă că legea nouă reprezintă un progres tehnico-juridic față de legea veche;
- legea nouă urmărește, cel mai adesea, să realizeze unitatea legislației pe întregul teritoriu în care se exercită puterea de stat care a edictat această lege;
- neadmiterea acestei soluții ar avea drept consecință admiterea neaplicării legii noi în anumite situații;
- soluția aplicării imediate a legii noi este menită să contribuie la învingerea vechiului de către nou, prin mijloace juridice.

Principiul ultraactivității (supraviețuirea legii vechi) reprezintă excepția de la principiul aplicării imediate a legii noi. Esența lui constă într-o limitare, vremelnică, a abrogării legii vechi, aceasta urmând să se aplice, cu titlu tranzitoriu, situațiilor juridice în curs la momentul intrării în vigoare a noii legi. Ca urmare, aplicarea acestei legi este amânată până la consumarea respectivelor situații juridice.

Principiul neretroactivității legii și-a găsit consfințire și în legislația Republicii Moldova. În Constituția Republicii Moldova se stipulează în mod expres neretroactivitatea legii penale. Articolul 22 din Constituție, intitulat „*Neretroactivitatea legii*”, dispune: „*Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul comiterii, nu constituiau un act delictuos. De asemenea, nu se va aplica nici o pedeapsă mai aspră decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii actului delictuos*”.

Convenția Europeană a Drepturilor Omului prevede neretroactivitatea legii penale. Astfel, alin.1 al art.7 prevede: „*Nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau o omisiune care, la momentul în care a fost comisă, nu constituia o infracțiune potrivit dreptului național sau internațional. De asemenea, nu se va aplica o pedeapsă mai severă decât cea aplicabilă în momentul în care infracțiunea a fost comisă*”.

Articolul 8 din Codul penal al Republicii Moldova, „*Acțiunea legii penale în timp*”, prevede: „*Caracterul infracțional al faptei și pedeapsa pentru aceasta se stabilesc de legea penală în vigoare la momentul săvârșirii faptei*”. De aici reiese principiul că legea penală nu se aplică faptelor care, la data când au fost săvârșite, nu erau prevăzute ca infracțiuni (Neretroactivitatea legii penale).

Ori de câte ori nu se aduce atingere intereselor personale ale individului și în lipsa unor dispoziții speciale, legea nouă este considerată a fi de aplicare imediată, deci *neretroactivă*. Cu alte cuvinte, legea privește înainte, nu înapoi (*lex prospicit, non respicit*).

Retroactivitatea legii este un principiu ce se opune principiului neretroactivității legii, o excepție a ultimului. Dicționarul limbii române moderne interpretează *retroactivitatea* ca o acțiune „*care se aplică unor fapte din trecut*”. Principiul neretroactivității legii nu este un principiu absolut. Or, art.22 din Constituție prevede retroactivitatea normelor juridice penale mai favorabile.

Retroactivitatea legii noi trebuie să fie expres prevăzută de către legiuitor. Dacă ar fi ca retroactivitatea să fie regulă, iar neretroactivitatea – excepție, considerăm că s-ar aduce un prejudiciu regimului constituțional al statului, dar cel mai mare prejudiciu ar fi adus, incontestabil, persoanei, siguranței ei.

Lex tertia apare atunci când sunt preluate condițiile de existență ale unei instituții dintr-o lege, iar efectele aceleiași instituții sunt preluate dintr-o altă lege, respectiv atunci când sunt combinate dispoziții de favoare din legi diferite în cadrul aceleiași instituții juridice. Combinarea de prevederi mai favorabile din legi penale succesive – împrejurare de natură a conduce la crearea unei *lex tertia*.

Realizarea unei *lex tertia* este exclusă, respectiv combinarea dispozițiilor mai favorabile inculpatului din legi penale succesive, pentru a crea acestuia o lege penală mai favorabilă, judecătorul neputându-se substitui legiuitorului. Sistemul combinării mai multor dispoziții din legile care se succed este inadmisibil, întrucât se va aplica legea cea mai favorabilă, adică prevederile dintr-o singură lege. Combinarea dispozițiilor din mai multe legi succesive ar însemna crearea de către instanță a unor noi dispoziții legale (*lex tertia*), atribuție pe care nu o are [4, p.5]. Totodată, aplicarea legii penale mai favorabile în cadrul fiecărei instituții autonome nu contravine principiului legalității, nu este creată o *lex tertia*.

În jurisprudența Curții Constituționale a României s-a susținut că această reglementare, neregăsită în cazul faptelor în curs de judecată, permite ca în cazul aplicării legii mai favorabile faptelor definitiv judecate să se realizeze o *lex tertia*, în sensul că rămâne pedeapsa principală aplicată în baza legii vechi, fiind mai favorabilă, iar pedepsele complementare și măsurile de siguranță se execută în conținutul și limitele prevăzute sub legea nouă, mai favorabilă sub acest aspect [6].

Concluzii

- Timpul guvernează actul juridic în sensul duratei normei juridice, a efectelor ei.
- Legiuitorul nu poate obliga subiectul să aibă o anumită conduită atâta vreme cât această conduită nu este prescrisă într-o normă juridică.
- *Procesul de legiferare* este acțiunea prin care sunt create norme cu caracter general obligatoriu.
- *Legile de modificare* se referă la schimbări ale normelor existente. După intrarea în vigoare, legile de modificare nu mai pot face obiectul unei noi legiferări, ci rămân „*forme fără conținut*”, care nu mai produc efecte.
- Nicio persoană nu poate fi sancționată penal dacă nu se respectă *regula anteriorității* prevederii unei fapte ca infracțiune în raport cu data comiterii faptei. Legea penală prevede faptele care constituie infracțiuni; prin urmare, nicio persoană nu poate fi sancționată penal pentru o faptă care nu era prevăzută de legea penală la data când a fost săvârșită.
- Forța obligatorie a legii penale subzistă numai pe perioada cât este activă, perioadă ce se situează între momentul intrării ei în vigoare și momentul ieșirii din vigoare care coincide cu încetarea obligativității respectării legii penale.
- Legea nouă nu poate reveni asupra condițiilor în care aceste situații sunt create și asupra efectelor deja produse (*principiul neretroactivității*), în schimb legea nouă face aceste situații să producă alte efecte, de la intrarea ei în vigoare, efecte la care nu se așteptau subiecții potrivit legii vechi (*principiul aplicării imediate a legii noi*).
- Principiul neretroactivității legii penale este privit ca o garanție că niciun cetățean nu va fi supus unui tratament mai sever decât cel pe care îl cunoștea, cu atât mai mult când legea nouă conține noi incriminări.
- *Lex mitior* este legea cea mai favorabilă acuzatului, ținând seama de situația acestuia, de natura infracțiunii și de circumstanțele în care a săvârșit-o.
- *Lex tertia* apare atunci când sunt preluate condițiile de existență ale unei instituții dintr-o lege, iar efectele aceleiași instituții sunt preluate dintr-o altă lege, respectiv atunci când sunt combinate dispoziții de favoare din legi diferite în cadrul aceleiași instituții juridice. Combinarea de prevederi mai favorabile din legi penale succesive – împrejurare de natură a conduce la crearea unei *lex tertia*.
- Combinarea dispozițiilor din mai multe legi succesive ar însemna crearea de către instanță a unor noi dispoziții legale (*lex tertia*), atribuție pe care nu o are. Totodată, aplicarea legii penale mai favorabile în cadrul fiecărei instituții autonome nu contravine principiului legalității, nu este creată o *lex tertia*.

Referințe:

1. NEGRU, A. *Acțiunea normelor juridice în timp și spațiu: Teza de doctor în drept*. Specialitatea: 551.01. – Teoria generală a dreptului. Chișinău, 2015, p.53. http://www.cnaa.md/files/theses/2015/22417/alina_negru_thesis.pdf
2. FLĂMÂNZEANU, I. Acțiunea normei juridice în timp. În: *Stat de drept românesc*, 2008, An.20(53), nr.1-2, p.183-198. <http://www.rsdr.ro/Art-7-1-2-2008.pdf>
3. Manual de tehnică legislativă. http://www.bmjv.de/SharedDocs/Downloads/DE/Themen/RechtsdurchsetzungUndBuerokratieabbau/HandbuchDerRechtsfoermlichkeit_rum.pdf?__blob=publicationFile&v=3
4. PUȘCAȘU, V. Noul Cod penal adnotat. București: Hamangiu, 2014, p.5.
5. IFRIM, O.-R. *Aplicarea legii penale în timp. Referințe de drept comparat*. http://www.nos.iem.ro/bitstream/handle/123456789/127/IfrimOR_Ilf.pdf?sequence=1&isAllowed=y
6. Decizia Curții Constituționale a României nr.265 din 6 mai 2014 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.5 din Codul penal. https://www.juridice.ro/wp-content/uploads/2014/05/Decizie_265_2014.pdf

Date despre autori:

Drăgălin PĂDURE, doctorand, Școala doctorală *Științe Juridice*, Universitatea de Stat din Moldova; procuror, procuratura municipiului Chișinău. **E-mail:** padure90@mail.ru

Vladislav MANEA, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: manea@maize.md

Prezentat la 12.04.2018